

ПРО ДЕЯКІ КРИМІНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ В УКРАЇНІ

ABOUT SOME CRIMINOLOGICAL ASPECTS OF THE ACTIVITIES OF PROSECUTOR'S OFFICES IN UKRAINE

Ковальчук В.С., начальник відділу ведення
Єдиного реєстру досудових розслідувань та інформаційно-аналітичної роботи
Волинська обласна прокуратура

В статті розглянуто змістовні елементи кримінологічної діяльності прокуратури як суб'єкта спеціального запобігання кримінальним правопорушенням, визначені у зв'язку з цим існуючі проблеми та запропоновані авторські науково обґрунтовані шляхи їх подолання.

Зокрема доведено, що запобігання злочинності, у першу чергу, спрямовано на подолання кримінально небезпечних протиріч у сучасних відносинах, що породжують або обумовлюють вчинення кримінальних правопорушень, а також на здійснення випереджувальних профілактичних заходів на недопущення таких суспільно небезпечних діянь. А тому, констатовано, що саме з таких позицій варто діяти у сьогоденні всім, без винятку, суб'єктам спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням, а органам прокуратури, як це витікає із змісту ст. 25 Закону України «Про прокуратуру», – координувати та постійно активізувати саме цей вид соціальної профілактики поряд з організацією заходів процесуального характеру щодо протидії злочинності (ст. 36 КПК).

Крім того, зазначено, що при здійсненні ефективних та цілеспрямованих запобіжних заходів кримінальну активність населення можна суттєво знизити, тобто і в даному випадку на перший «рубіж» діяльності прокуратури як суб'єкта спеціально-кримінологічного запобігання злочинності та координатора діяльності у цьому напрямі інших суб'єктів соціальної профілактики, цілком можливо здійснювати позитивну «кореляцію» та прогноз всіх показників оцінки кримінальних правопорушень.

Також, встановлено, що органи прокуратури в порядку прокурорського нагляду (ст. 22 КВК, ст. 26 Закону України «Про прокуратуру», а також наказу Офісу Генерального прокурора від 29.12.2021 № 400 «Про організацію діяльності прокурорів з протидії порушенню прав людини у правоохоронній та пенітенціарній сфері») зобов'язані вживати відповідних запобіжних заходів щодо органів пробації та установа виконання покарань, спрямованих на забезпечення прав, законних інтересів та свобод як об'єктів профілактичного впливу, які тримаються в місцях позбавлення волі та обмеження волі, так і об'єктів пробації.

Ключові слова: запобігання, кримінальне правопорушення, суб'єкт запобіжної діяльності, спеціально-кримінологічне запобігання, прокуратура, координація, взаємодія, протидія.

The article examines the substantive elements of the criminological activity of the prosecutor's office as a subject of special prevention of criminal offenses, identifies existing problems in this connection and proposes the author's scientifically based ways of overcoming them.

In particular, it has been proven that crime prevention, first of all, is aimed at overcoming criminally dangerous contradictions in modern relations that give rise to or condition the commission of criminal offenses, as well as at the implementation of anticipatory preventive measures to prevent such socially dangerous acts. And therefore, it has been established that it is from such positions that all, without exception, subjects of special criminological prevention of criminal offenses should act today, and the prosecutor's office, as it follows from the content of Art. 25 of the Law of Ukraine «On the Prosecutor's Office», to coordinate and constantly activate this type of social prevention along with the organization of procedural measures to combat crime (Art. 36 of the Criminal Procedure Code).

In addition, it is stated that with the implementation of effective and targeted preventive measures, the criminal activity of the population can be significantly reduced, that is, in this case, the first «frontline» of the activities of the prosecutor's office as a subject of special criminological crime prevention and a coordinator of activities in this direction of other subjects objects of social prevention, it is quite possible to carry out a positive «correlation» and forecast of all indicators of the assessment of criminal offenses.

It has also been established that the prosecutor's office is subject to prosecutorial supervision (Article 22 of the Code of Criminal Procedure, Article 26 of the Law of Ukraine «On the Prosecutor's Office», as well as the order of the Office of the Prosecutor General dated 29.12.2021 No. 400 «On the organization of activities of prosecutors to combat human rights violations in law enforcement and penitentiary sphere») are obliged to take appropriate preventive measures against probation authorities and institutions for the execution of punishments aimed at ensuring the rights, legitimate interests and freedoms of both the objects of preventive influence who are kept in places of deprivation of liberty and restrictions of liberty, and about objects of probation.

Key words: prevention, criminal offense, the subject of preventive activity, special criminological prevention, prosecutor's office, coordination, interaction, opposition.

З часу прийняття у 2012 році нового Кримінального процесуального кодексу (КПК) України пройшло більше 10 років, на протязі яких склались відповідні тенденції розвитку тих чи інших кримінально-правових явищ і процесів (кількісних, якісних, динамічних, т. ін.), які тим чи іншим чином впливають на зміст сучасної злочинності у нашій державі, особливо в умовах воєнного стану, який запроваджений на її території з 24 лютого 2022 року та триває по даний час. При цьому, враховуючи, що у чинному КПК пріоритетне місце (у виді процесуального керівництва – ст. 36) визначено для прокурора, а також завдання щодо запобігання вчиненню кримінальних правопорушень, що закріплені в ст. 1 Кримінального кодексу (КК) України, особливої актуальності набувають питання, які стосуються кримінологічної діяльності органів прокуратури у цілому.

Важливість розгляду даної проблематики у якості окремого предмета наукового дослідження обумовлена ще й тим, що у кримінологічній літературі прокуратуру

відносять до органів, стосовно яких запобігання злочинності та злочинних проявів віднесено до основних завдань і функцій [1, с. 346].

Зокрема, у ст. 2 Закону України «Про прокуратуру» з цього приводу звертають на себе увагу пункти 3 та 4, у яких мова ведеться про прокурорський нагляд за додержанням законів органами, що проводять оперативно-розшукову діяльність (ОРД), дізнання та досудове слідство, а також за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних правопорушеннях, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян, що і є законодавчим підтвердженням висновків учених про здійснення прокурорами спеціально-кримінологічного запобігання вчиненню кримінальних правопорушень [2, с. 153].

Більш того, додатковим аргументом з цього приводу виступають положення ст. 3 Конституції України, відповідно до яких держава відповідає перед людиною за свою

діяльність, саме тому утвердження і забезпечення прав та свобод людини є її головним обов'язком.

Враховуючи зазначене та ті тенденції, що склались у запобіганні та протидії злочинності на протязі 2012-2022 років, досить важливо з'ясувати ефективність здійснення органами прокуратури запобіжних функцій, а також реалізації завдань, що стосуються координуючої діяльності керівників відповідних прокуратур щодо правоохоронних органів у сфері протидії злочинності (ч. 2 ст. 25 Закону України «Про прокуратуру»).

Виходячи з цього метою даної наукової статті є з'ясування потенційних можливостей всіх змістовних елементів кримінологічної діяльності прокуратури у запобіганні кримінальним правопорушенням у сьогоденні, а головним завданням – розробка авторських науково обґрунтованих пропозицій, спрямованих на усунення, блокування, ліквідацію тих проблем, які існують у зв'язку з цим на практиці.

Результати вивчення наукової літератури показали, що питання спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням з боку органів прокуратури досить активно та плідно займаються такі учені, як: О. М. Бандурка, В. С. Батиргарєєва, Є. М. Блажівський, В. І. Борисов, В. М. Гаращук, В. М. Гусаров, Л. М. Давиденко, О. М. Джужа, Л. С. Жиліна, П. П. Зубков, О. С. Ішук, О. Г. Кальман, П. М. Каркач, С. В. Ківалов, І. М. Козьяков, О. Г. Колб, Т. В. Корнякова, М. В. Косюта, М. П. Курило, М. Й. Курочка, Р. В. Лемак, О. М. Литвак, О. В. Мельник, О. Р. Михайленко, М. І. Мичко, С. С. Мірошниченко, В. Г. Неділько, Ю. О. Новосад, Г. П. Серeda, Ю. С. Шемшученко, П. В. Шумський, В. М. Юрчишин та ін.

Поряд з цим, досі на доктринальному рівні питання ефективності кримінологічної діяльності органів прокуратури в умовах дії нового КПК та воєнного стану в Україні досліджені не достатньо, що й стало вирішальним при виборі об'єкта та предмета цієї наукової статті.

Проведений аналіз статистичних відомостей щодо стану, рівня та деяких інших показників вчинення кримінальних правопорушень [3, с. 43-46], що мали місце в Україні у 2012-2022 р. р., показав наступне:

1. Якщо із 1 млн. 553 тис. 056 зареєстрованих у 2013 році суспільно-небезпечних і корисних діянь (ст. 11 КК) було обліковано, тобто кваліфіковано як кримінальне правопорушення, 563 тис. 560 зазначених протиправних діянь (або на 15,1% більше, ніж у 2012 році (при дії КПК 1960 року) [4]), що складало майже 40% від усіх зареєстрованих кримінальних правопорушень, то у 2021 вказані показники мали такий вигляд:

а) усього зареєстровано 734 тис. 333 суспільно-небезпечні діяння (ст. 11 КК);

б) із них - обліковано тільки 321 тис. 443 кримінальні правопорушення, або більше 40% у структурі всіх зареєстрованих суспільно-небезпечних діянь.

Аналогічні тенденції збереглися й у I півріччі 2022 року (відповідно – зареєстровано 271 тис. 120 суспільно-небезпечних діянь та обліковано тільки 163 тис. кримінальних правопорушень, або більше 60% у структурі всіх зареєстрованих) [5].

Отже, з огляду реалізації завдань як КК (ст. 1), так і КПК (ст. 2), стан і в цілому результативність суб'єктів запобіжної діяльності, включаючи органи прокуратури, можна вважати мало ефективними.

Звичайно, певні пояснення феномену (явищу, єдине в своєму роді) [6, с. 672] сучасної злочинності можна взяти до уваги, враховуючи наслідки воєнних дій Російської Федерації на території України, активно фаза яких розпочалась у виді так званої «спецоперації» з 24 лютого 2022 року та триває у сьогоденні.

Поряд з цим, варто з означеного приводу констатувати й той факт, що у силу створення нових правоохоронних органів (як от: Національної поліції України у 2015 році),

або нових редакцій законів, що регулюють діяльність інших суб'єктів спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням, на жаль, вказані державні структури у більшій мірі на практиці зорієнтовані не на запобігання, а на протидію злочинності.

Показовим у даному сенсі є п. 3 ст. 2 Закону України «Про Національну поліцію», у якому зазначено завдання саме щодо протидії злочинності.

У той самий час, на доктринальному рівні доведено, що правові категорії «запобігання» та «протидія» не є тотожними, позаяк остання буквально означає «дію на дію», тобто реакцію на вже вчинене правопорушення [1, с. 321-322].

Натомість, запобігання злочинності, у першу чергу, спрямовано на подолання кримінально небезпечних протиріч у сучасних відносинах, що породжують або обумовлюють вчинення кримінальних правопорушень, а також на здійснення випереджувальних профілактичних заходів на недопущення таких суспільно-небезпечних діянь [7, с. 16-17].

І, без сумніву, саме з таких позицій варто діяти у сьогоденні всім, без винятку, суб'єктам спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням, а органам прокуратури, як це витікає із змісту ст. 25 Закону України «Про прокуратуру», – координувати та постійно активізувати саме цей вид соціальної профілактики, поряд, звичайно, з організацією заходів процесуального характеру щодо протидії злочинності (ст. 36 КПК).

2. У 2013 році рівень злочинності у розрахунку на 10 тис. населення склав 123,7 кримінальних правопорушень, а у 2021 році – 85,0 таких суспільно-небезпечних діянь, тобто злочинна активність в Україні знизилась більше, ніж на 30% або майже у 1,5 рази).

Ці ж тенденції збереглися і у I півріччі 2022 року, а саме: у розрахунку на 10 тис. населення рівень злочинності склав 39,7% кримінальних правопорушень.

Таким чином, якщо порівняти цей показник з попереднім (загальною кількістю облікованих кримінальних правопорушень), то можна визнати цікавий парадокс – при рості у цілому другого показника рівень злочинності у розрахунку на 10 тис. населення суттєво зменшився.

Вказані результати свідчать про те, що при здійсненні ефективних та цілеспрямованих запобіжних заходів кримінальну активність населення можна суттєво знизити, тобто і в даному випадку на перший «рубіж» діяльності прокуратури як суб'єкта спеціально-кримінологічного запобігання злочинності та координатора діяльності у цьому напрямі інших суб'єктів соціальної профілактики, цілком можливо здійснювати позитивну «кореляцію» та прогноз всіх показників оцінки кримінальних правопорушень [8, с. 144-188].

3. У 2013 році у структурі всіх осіб, які вчинили кримінальні правопорушення (149 тис. 560 випадків), 50 тис. 522 припадало на осіб, які раніше вчиняли зазначені суспільно-небезпечні діяння (ст. ст. 32, 34 КК), або 34% у загальній кількості суб'єктів злочинів, а у 2021 році – відповідно 122 тис. 835 осіб всього та 31 тис. 535 – це особи, які раніше вчиняли кримінальні правопорушення, або майже 26% у загальній структурі суб'єктів злочинів.

Тенденції до зниження у загальній кількості осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, раніше судимих суб'єктів злочинів збереглися і у 2022 році, а саме – із 39 тис. 075 усіх осіб - 8 тис. 529 відносились до раніше судимих, або майже 22% у загальній структурі всіх суб'єктів злочинів.

Оцінюючи зазначені показники та тенденції їх розвитку на протязі 2012-2022 р. р., варто зазначити, що рівень повторної (ст. 34 КК) злочинності, хоча й знизився за даний період, але в цілому є високим та таким, що свідчить про суттєві прорахунки відповідних суб'єктів запобіжної діяльності з означених питань.

У першу чергу, мова ведеться про уповноважені органи з питань пробації, які відповідно до положень ст. 13 Кримінально-виконавчого кодексу (КВК) України та Закону України «Про пробацію» зобов'язані здійснювати комплекс пробаційно-профілактичних заходів, спрямованих на запобігання вчиненню кримінальних правопорушень з боку засуджених до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, умовно-дострокового звільнення від покарання та подальшого його відбування осіб та деяких інших об'єктів пробації.

Такі ж функції покладені й на установи виконання покарань щодо засуджених, які мають звільнитись з місць позбавлення волі або обмеження волі відповідно до Закону України «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк».

У свою чергу, органи прокуратури в порядку прокурорського нагляду (ст. 22 КВК, ст. 26 Закону України «Про прокуратуру», а також наказу Офісу Генерального прокурора від 29.12.2021 № 400 «Про організацію діяльності прокурорів з протидії порушенню прав людини у правоохоронній та пенітенціарній сфері») зобов'язані вживати відповідних запобіжних заходів щодо органів пробації та установ виконання покарань, спрямованих на забезпечення прав, законних інтересів та свобод як об'єктів профілактичного впливу, які тримаються в місцях позбавлення волі та обмеження волі, так і об'єктів пробації.

Тільки при такому підході органи прокуратури в повній мірі будуть в змозі виконувати функції суб'єкта спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням, з урахуванням їх повноважень, що визначені в законі (ст. 36 КПК, Закон України «Про прокуратуру»). При цьому, не тільки у сфері виконання покарань і пробації, але й в інших галузях суспільної діяльності, особливо тих, у яких рівень злочинної активності у сьогоденні суттєво підвищився (зокрема, кримінальні правопорушення, що посягають на основи національної безпеки України; проти життя і здоров'я особи; громадської безпеки, т. ін.) [5].

Отже, проведений аналіз деяких кримінологічних аспектів діяльності органів прокуратури України показує, що в умовах дії нового КПК (2012-2022 р. р.) ефективність їх запобіжної діяльності не відповідає вимогам ст. 3 Конституції України, згідно яких держава відповідає перед людиною за свою діяльність та зобов'язана забезпечити її права і свободи, а також тим сучасним кримінологічним загрозам, які обумовлені воєнними діями РФ проти України.

У таких умовах, прокуратура у межах своїх статутних повноважень та процесуальних можливостей зобов'язана не тільки активізувати свої зусилля з означеної проблематики, але й більш предметно, цілеспрямовано та наполегливо координувати діяльність інших суб'єктів спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3-х кн. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.
2. Кримінологія : підручник / за заг. ред. В. В. Голіни, Б. М. Головіна. Харків: Право, 2014. 440 с.
3. Кримінологія : підручник для студентів вищих навчальних закладів / за заг. ред. д.ю.н., проф., заслуженого юриста України О. М. Джуки. Київ: Юрінокм Інтер, 2002. 414 с.
4. Кримінально-процесуальний кодекс Української РСР : Закон України від 28.12.1960. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1961. № 2. Ст. 15.
5. Відомості Єдиного реєстру досудових розслідувань. URL: <https://erdr.gp.gov.ua>.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. О. Єрошенко. Донецьк: ТОВ «Глорія Трейд», 2012. 864 с.
7. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика) : навч. посіб. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.
8. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3-х кн. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. Кн. 3: Практична кримінологія. 320 с.